

O VAŽNOSTI I ZNAČENJU DALMATINSKIH GOMILA.

Ima dosta mjesta u Dalmaciji, gdje se na vrhu glavica ili brežuljaka vidi u obliku više ili manje pravilne kružnice ili elipse nagomilanog kamenja. Na vrhu ovih gomila — tako ih narod obično zove — nalazi se plosnica (Plattform), a u sredini ove često se vidi druga mala gomilica, tako da iz daleka rečena gomila izgleda kao ženska sisa sa bradavicom. (Sl. 25.)

Pitaš li koga, što znači ova gomila, tko ju je sagradio i zašto služi ili je služila, nećeš skoro nikada dobiti točan odgovor. Ili ti reče, da su tu „naši stari“ kamenovali djevojke, kad bi zgriješile, ili da su palili „kralje“ (t. j. poznate ognjeve na sv. Stjepana), ili da su odatle gledali na neprijatelja, kada bi provalio u zemlju. Nu vazda ćeš čuti, da se ništa sigurna o ovim gomilama nezna i da se od najstarijih staraca niko nespominje, kada su bile sagradene. Premda naš narod svrhu ovih gomila ne poznaje, ipak nijesu njegovoj pozornosti mogli izmaknuti tako očevitni i veliki znakovi, pa se po sebi razumije, da je skoro svakoj nadjenuo posebno ime, koje se protieglo na cijeli brežuljak. Neće se

Sl. 25. Gomila blizu Janjine na Pelješcu.

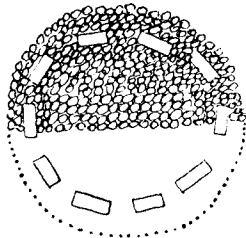
nijedan poznavac naroda čuditi, što narod postanak ovih gomila skopčava sa posebnim pričama i bajkama, o kojima ću dalje dole da govorim. Samo poluizobraženi ljudi i neprijatelji naroda mogu se potsmjehavati i rugati ovom pučkomu duševnomu blagu, koje od starodrevnih vremena prelazi od djeda na unuka kao pomljivo čuvano nasljedstvo. Treba dapače, da se sve to većom marljivošću kupe ovi neznatni ostaci, jer nije daleko vrijeme, gdje će i ove, što su još preostali, moderna kultura, koja sve nivelira, sasvim izbrisati i uništiti.

Osim ovih gomila na vrhu brežuljaka nalazimo često i manje gomile t. zv. torce u polju ili u šumi. I ove označuju narod kao „starinske“, jer si nezna, da protumači svrhu, zašto se je u srijed polja ili između guste šume ovo pusto kamenje nakupilo. Lako bismo još mogli objasniti početak onih toraca, što se u vinogradima nalaze, jer težak, koji „trapi“, t. j. utemeljiva baštinu, običava baciti sve kamenje, koje iz lakome grude izvadi, na jedno mjesto i na takov način nakupi „gomilu“. Dobro je; ma ko bi nosio toliko i tako teško kamenje i u srijed guste šume, kroz koju jedva jedvice praznoruk prodreš!? Pomislite k tome još trud, koji je trebao, da se nakupi i dovuče ova ogromna masa kamenja na vrh brežuljaka i glavica! Tako smo došli do razlike između gomila na vrhu brežuljaka i glavica na polju. Nu spekulativno ne bismo došli do konca.

Hoćemo li proučiti bitnost ovih gomila, valja da udarimo putem induktivnim t. j. valja da poznamo njihov sadržaj. Izvan svake je sumnje, da su

to starinski spomenici i to naročito prethistorička grobišta. Poznavao i motrioc dalmatinskih gomila P. Kaer uvršćuje ih u red megalitičnih spomenika.

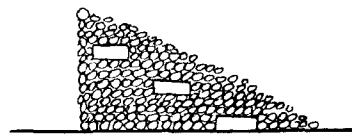
Ove se gomile nalaze ne samo po cijeloj Dalmaciji, Bugarskoj, pa i u srednoj Evropi, dapače i u Rusiji i Engleskoj, te ih svaki narod zove svojim imenom. Svi su narodi upotrijebili svoje najbolje sile, da prouče značenje ovih starinskih spomenika, pa se cijele biblioteke posebnih knjiga bave naročito ovim predmetom. Don P. Kaer, koji je prvi upozorio na dalmatinske gomile, ali svoga rada nije još dovršio, napisao je o toj stvari više članaka.¹

Sl. 26. Idealni horizontalni presjek kroz temelj gomile.

Kada se je gradila cesta između Zagvozda i Imoskoga slučajno su nagazili radnici na dvije gomile, koje je trebalo skoro sasvim razoriti. Tom prilikom mogao je g. P. Kaer dobro proučiti njihov sadržaj. On cijeni, da su to bila općenita grobišta, koja nijesu na jedan mah bila podignuta, nego tekom vremena. Kada bi tko umro, pokopali bi ga u odulju kamenitu grobnicu, sastavljenu od pločastih stijena od više komada, stavljenih satimice. Takova je grobnica povrh zemlje dakako morala biti obložena stijenama i nasuta zemljom, u protivnom slučaju ne samo što bi stijene padale amo tamo, već bi grobnica okužila zrak, a to nije moglo goditi ni istim prethistoričkim ljudima. Kad bi drugi umro, tad bi se uz prvu grobnicu domjestila druga, na isti način kao i prva, pa tako i treća, četvrta itd. i to uvijek u pravcu kružnice; (sl. 26.). Kada bi se napunio prvi sloj grobnicama, tad bi se počelo ukopavati povrh prvoga drugim okružnim redom, ali kraćega promjera, te trećim još kraćim. Prema visini gomile može se suditi, dali je ona imala tri ili više slojeva grobnica. Da je to u prvi kraj bilo sve zemljom natrpano, može se barem nagađati, jer bi inače nastale kužne bolesti. Ako su danas gomile sastavljene od samih golih stijena, to se daje tumačiti tim, što su kiše i vjetrovi tekom vjekova raznijeli zemlju i ostavili sam kostur spomenika. Po P. Kaeru idealni vertikalni presjek gomile odgovarao bi slici br. 27.

Dosta opširno opisao je dr. Weiser, okružni lječnik na Hvaru, gomile blizu grada Hvara, koje su imale približno 10 noga visine i 100 noga objema. Nalazile su se na glavicama zvanima Spile, Plašica, Kampanjel, Motokito, a sadržavale su grobove s ogromnim pločama od jednoga kamena, koje nikako nije bilo moguće podignuti. Trebalo ih je na nekoliko komada razbiti, jer se inače nije moglo u grobnicu zaći. Grobovi su ležali povrh naravskoga tla, a bili su izgrađeni bez vapna. U pojedinim grobovima našli su se ostaci ljudskih kostura kao i ugljvlje i raznovrsni predmeti od bronsa na pr. igle, udice, prstenje, sudovi, zavojice i komadi jantara itd.

Sl. 27. Idealni vertikalni presjek kroz gomilu.

¹ Starohrvatska Prosvjeta Knin, God. II, id. Mimogredno bavili su se istim predmetom

u Dalmaciji Ljubić, Bulić, Boglić, Ostoić, Granić, Ujević i dr.

Na poluotoku Pelješcu i to naročito u okružju općine Janjine nalazi se niz velikih i malih gomila. Gomile Stražica i Mali Prinosa, koje sam s drugima onomadno potanko opisao,¹ čine daleko vidljivi biljeg mjesta Janjine. Nalaze se tu gomile i na vrhu glavica i u polju, a najviše ih je između sela Sresera, Stinive i Osobjave. Nijedna još nije bila znanstveno prekopana i pretražena. Dvije zove narod Stražica, druge dvije Gradac, ostale se zovu Gradina, Sutrać, Kapa, Lokvica, Brloče brdo, Sučurac itd. Gradac blizu Sutvida prelazi granice općeg pravila, jer ne sastoji od kompaktne gomile, nego od dviju okružnih nasipa (Ringwall), pa je vjerojatno, da su se tu spasavali seljaci u vrijeme rata ili neprijateljskih napadaja s porodicom i blagom. Gomila Sučurac pokazuje tragove kasnijeg pokopanja (Nachbestattung), t. j. na gomili i blizu nje poznija su plemena (druge narodnosti ili vjere?) zbog pogodnosti mjesta utemeljivala svoja pogrebišta. O Gracu bliže Sutvida² priča narod, da su tu Rimljani ostavili veliko blago, te da su ubili jednoga mladića i jednu djevojku, da to blago čuvaju. Ove priče o ljudskim žrtvama prilikom sakrivanja blaga nalaze se skoro kod svih evropskih naroda.

S idejom o blagu skopčane su narodne priče o gomilama Gradini, Lokvici, Gracu blizu Popove Luke i Sučurcu. Dotične priče prikazuju i način, kako se tobože blago može dignuti, na pr. valja igrati gol u podne ili ponoć, ili poškopiti gomilu krvlju crnoga jarca, ili poljubiti u obraz zmiju, koja se o ponoći pojavi na kolcu od javora itd. Sve su to obične varijante skoro svih evropskih priča o sakrivenom blagu. O gomili Krupni dolac blizu Sresera govori narod, da tu plaše zli duhovi, o gomili Sutraću, da su tu sakrivene moći od „starih“, koje čuvaju baštinu od štete. Ima još danas mjesta u Dalmaciji, gdje pop sa vrha gomile po starom običaju blagoslovi baštinu na 25. travnja svake godine. Na gomili blizu Vlašskog korita vide se tragovi staroga groba, koji sastoji od velikih dijelom razlomljenih kamenih ploča. Govore, da su tu jednom vidjeli mrtvačku glavu s rogovima, primjedba, koju često od seljaka u sličnima slučajevima možeš doznati. U opće valja zabilježiti, da seljaci svaku gomilu sa nešto bojazljivosti i straha motre i teško se tko odluči, da na nju pođe, jer misle, da bi s toga mogao postati silni vjetar ili grad.

Da ove ili slične gomile valja smatrati za prethistoričke spomenike izvan svake je sumnje. To svjedoče nalasci, koji su se u njima učinili i slične gomile, koje se u drugim zemljama nalaze i koje su potanko proučene. O značenju ovih gomila u drugim zemljama također je dosta raspravljano. Najzanimljivija je hipoteza profesora Sergija³ u Rimu, koji sve ove spomenike od kamena smatra za pogrebišta jednog te istog plemena, t. j. tako zvanog sredozemnog, koje je po njegovom mnijenju u prethistoričko doba došlo iz Afrike, možda Etiopije, i pod imenom naroda iberskog, ligurskog, pelasgičkog i lybičkog naselilo se u zemljama okolo sredozemnog mora. Svuda gdje se je nastanilo, pokopavalo je svoje mrtvace na sličan način: povrhu groba nabacila bi se gomila od materijala, koji bi teren

¹ Mittheilungen den Wiener anthropologischen Gesellschaft 1898. sv. XXVIII.

² Zeitschrift für österreich. Volkskunde, Wien

1895.: Hovorka, Dalmatiner Volkssagen und Volksgeschichten.

³ V. G. Sergi. L'origine della stirpe mediterranea. 1897.

pružao ili dotični stepen kulture iziskavao. Gdje narod nije u kulturi sasvim napredovao ili gdje nije bilo potrebnih sredstava, tamo bi se nabacale samo stijene, a gdje je bilo potrebnog oruđa, gradile bi se lijepe prostrane komore kao počivališta mrtvih. Na ovaj način nalazi Sergi, da su među sobom srodni srednjo-evropski tumuli, engleski round barrows, ruski kurgani, sardinski nuraghi, germanski Reihengräber, egipatske piramide, a među nje valja ubrojiti istim pravom i jugoslavenske gomile, irske cairn, talijanske specchie i timpe, te dolnjo-austrijske Mugeln.¹

Ova jamačno nešto odvažna, ali ipak ženijalna hipoteza pribavila je duhovitomu učenjaku dosta protivnika, napose među arheolozima, koji naglašuju, da je sredozemna rasa antropološki, a ne arheološki pojam, te da ju Sergi pogriješno hoće da označi kao arheološki rasu. Sergijevu mnijenju zbilja ima jedan prigovor. Pošto on sredozemnoj rasi pripisuje isključivo pokapanje mrtvih, a ne spaljivanje lešina, — koje su po njegovoj hipotezi vršili Arijei, došli sa sjeveroistoka —, kako bi se mogla protumačiti obična činjenica, ako se u gomili nađe mjesto kostura sud sa prahom ili pepelom pokojnika? To je dakle pitanje još sasvim neriješeno.

Nu valja da ograničimo značenje prethistoričkih gomila još i s drugog gledišta. Već prije, prigodom opisa janjinskog Sučurca spomenuli smo kombinirano pokopavanje t. j. na istom mjestu, gdje je prethistorički narod svoje mrtvace pokopavao, kasnije je i drugo pleme na isti način isto mjesto upotrebljavalo.² Valja dakle strogo razlikovati prethistoričke gomile od stečaka historičkog doba. Na pravoj prethistoričkoj gomili nikada nećeš naći traga pismenima, jer oni ljudi pisma nisu poznavali. Oni su imali svoju posebnu prethistoričku anonimnu kulturu, koju ne možemo tako točno ustanoviti, kao na pr. rimske ili starobosanske ili druge grobove, gdje pomoću starih priloženih novaca, napisa itd. često i godišnjak možemo naznačiti, kada se mrtvac zakopao. Kod prethistoričkoga groba valja drugačije raditi, jer ovdje samo nalazimo kosti i razne predmete bez ikakvoga pismenog traga, koji bi nam pružio bliže podatke o godini pokopavanja. Nu toga prethistorija ni netraži, nego je zadovoljna, ako i stoljeće dotične kulture pogodi. To se može samo onda s uspjehom učiniti, ako se dostatni broj sličnih spomenika znanstveno pretraži. U Dalmaciji malo se je u ovom pravcu uradilo, premda je Dalmacija prebogata baš na prethistoričkim spomenicima. Svakako valja u dalmatinskoj prethistoriji još puno i intenzivnije raditi nego dosele i ovaj rad opširnije nastaviti, ako se hoće da prouči kulturna povjest balkanskog poluotoka. Na ovome mjestu treba da se naročito naglasi, kako takova pretraživanja moraju činiti samo strukovnjaci tomu poslu vješti, jer baš u prethistoriji može nevješt čovjek neučenjak učiniti više štete nego koristi. Svakako bi bilo željeti, da se radnja, koja se je već započela, i dalje nastavi, kako bi na skoro kucnuo čas, kada će i Dalmacija stupiti u red onih zemalja, kojima su prethistorijske prilike točno i temeljito proučene.

Dr. Oskar Hovorka pl. Zderas.

¹ Baron Sacken u Mitth. der anthr. Ges. in Wien I. sv. 1870.

² Vrh. štopski liečnik dr. Weisbach upozorio

me dapače, da se u Boci Kotorskoj i Crnoj Gori još dan danas kadkada grade gomile povrh friških grobova.